

Ks. Sławomir STASIAK (<https://orcid.org/0000-0002-0949-20>)

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu

Czy biblijny post był również wyrazem zdrowego stylu życia?

Synopsis: Jezus, przebywając na pustyni, pości przez czterdzieści dni i nocy, a od swoich wyznawców oczekuje, aby w czasie postu zachowali radość. Szczególnym momentem dla nich będzie ten czas, gdy „pana młodego” – Jezusa – nie będzie z nimi. W pierwotnym zaś Kościele praktyka postu stała się swoistym narzędziem przygotowania do podejmowania decyzji ważnych dla Kościoła. Za tą postawą chrześcijanina naznaczoną postem stało pragnienie zyskania jasności umysłu i serca, które charakteryzują człowieka dojrzałego i gotowego do służby wspólnocie, a zatem zdrowego, odpowiedzialnego i pełnego mądrości stylu życia.

Słowa kluczowe: Nowy Testament, Kościół katolicki, post, dieta, styl życia.

1. Nowy Testament na temat postu

Autorzy natchnieni Nowego Testamentu ujmują to zagadnienie w pięciu kategoriach, posługując się rzeczownikiem *hē nēsteia* i czasownikiem *nēsteuō*.

a. Jezus pościł

Według relacji św. Mateusza, Duch wyprowadził Jezusa na pustynię, aby był kuszony przez diabła. „A gdy przepościł (*nēsteusas*) czterdzieści dni i czterdzieści nocy, odczuł w końcu głód” (Mt 4,2). Zwykle komentatorzy skupiają się bardziej na pobycie Jezusa na pustyni niż na podjętym przez niego długim poście (por. [9], s. 67; [6], s. 37). Post Jezusa mógł mieć dwa powody. Po pierwsze, mógł być przygotowaniem na kuszenie szatana. Wiadzieli o tym mnisi pustyni z IV w. po Chr., którzy wzorując się na postawie Jezusa, podejmowali długie posty (por. [1], s. 532). Świadczy o tym również związek pomiędzy pierwszym aktem kuszenia a stanem, w jakim znajdował się Jezus po czterdziestu dniach postu. Ta pierwsza pokusa, podobnie jak ku-

szenie pierwszych rodziców i podobnie jak wiele zmagañ Izraelitów na pustyni, dotyczyła jedzenia, a w zasadzie głodu. Mateusz w końcowym stwierdzeniu wyraża oczywistość: „poczuł w końcu głód” (Mt 4,2). Dopiero w świetle tego długiego czasu, przypominającego czterdzieści lat Izraela na pustyni, widać, że siła pokusy jest oczywista: „Jeśli jesteś Synem Bożym, powiedz tym kamieniom, aby stały się chlebem” (Mt 4,3) (por. [17], s. 109).

Jednak informacja o poście Jezusa mogła wskazywać na przygotowanie do publicznej działalności, której opis rozpoczyna się już w Mt 4,12. Choć zdania na ten temat są podzielone (zob. [7], s. 178), to jednak opinia Thomasa Södinga, że post miał również przygotować Jezusa do Jego publicznej działalności (zob. [18], 728–729), powinna być przynajmniej brana pod uwagę.

b. Chrześcijanie mają pościć

Również chrześcijanie mają pościć. Z kart Nowego Testamentu jednak dowiadujemy się, że będą oni pościć dopiero wówczas, kiedy zabraknie pomiędzy nimi pana młodego, czyli Jezusa, lecz także przed ważnymi decyzjami, które będą mieli podjąć.

1. Kiedy „pana młodego” nie będzie z nimi

Wszyscy trzej Synoptycy opisują dialog, jaki odbył się pomiędzy uczniami Jana a uczniami Jezusa. Przytoczmy go w wersji św. Marka: „Uczniowie Jana i faryzeusze mieli właśnie post. Przyszli więc do Niego i pytali: «Dlaczego uczniowie Jana i uczniowie faryzeuszów poszczą, a Twój uczniowie nie poszczą?»». Jezus im odpowiedział: «Czy goście weselni mogą pościć, dopóki pan młody jest z nimi? Nie mogą pościć, jak długo pana młodego mają u siebie. Lecz przyjdzie czas, kiedy zabiorą im pana młodego, a wtedy, w ów dzień, będą pościć” (Mk 2,18–20). We fragmencie tym prowadzona jest polemika na temat postów, a jej kontekstem przypuszczalnie był post będący wyrazem żałoby po uwięzieniu i śmierci Jana Chrzciciela. Jezus wraz z uczniami, nie podejmując tej praktyki, w pewnym sensie uraził uczniów Jana, a także faryzeuszów. Jednak brak dokładnej informacji, że taki był właśnie kontekst rozmowy Jezusa z uczniami Jana, wskazuje na fakt, że przedmiotem dyskusji jest post jako taki (por. [16], s. 127). Odpowiedź Jezusa jest bardzo wyraźnie ukierunkowana na czasy mesjańskie, jaki nastąpiły wraz z Jego przyjściem. Wyraźna jest tu jednak aluzja do Jego męczeńskiej śmierci: „Lecz przyjdzie czas, kiedy zabiorą im pana młodego, a wtedy, w ów dzień, będą pościć” (Mk 2,20). W tej wypowiedzi Jezus wyraźnie przewiduje czas postu dla swoich uczniów, czas, kiedy „zostaje im odebrany”. Uczniowie debatują, czy odnosi się to do relatywnie krótkiego okresu pomiędzy śmiercią Jezusa a Jego zmartwychwstaniem, czy też odnosi się do długiego okresu mię-

dzy śmiercią Jezusa a Jego powtórny przyjsciem. Zarowno w swietle literackiego kontekstu, jak i w swietle chrystologii Nowego Testamentu, ktora wskazuje na stala Jego obecnośc, pierwsza interpretacja wydaje się najlepsza (por. [5], 698–699; odrębną kwestią jest tradycja Kościoła, która wypracowała wstrzemięźliwość od pokarmów mięsnych praktykowaną w piątek, a więc dzień śmierci Jezusa).

2. Przed ważnymi decyzjami

Przed pierwszą wyprawą misyjną Pawła i Barnaby wyznawcy Chrystusa w Antiochii poczynili przygotowania: „Gdy odprawili publiczne nabożeństwo i pościli (*nēsteuontōn*), rzekł Duch Święty: «Wyznaczcie mi już Barnabę i Szawła do dzieła, do którego ich powołałem». Wtedy po poście i modlitwie (*nēsteusantes kai proseksanemoi*) oraz po włożeniu na nich rąk, wyprawili ich” (Dz 13,2–3). Z pewnością połączenie postu z nabożeństwem wskazuje na już dobrze utrwalony ryt, może nawet liturgię w pełnym tego słowa znaczeniu. Praktyka łączenia modlitwy z postem była znana tak w Starym (zob. np. Jon 3,7–8), jak i w Nowym Testamencie (Łk 2,37; Dz 14,23) (por. [19], s. 126). Była to więc powszechnie stosowana praktyka, która przygotowywała ważne decyzje. W kontekście stwierdzenia, że misja Pawła i Barnaby została dopełniona, pojawia się pytanie: Czy nabożeństwo/modlitwa i post nie były, w sensie węższym, przygotowaniem do nałożenia rąk (w. 3)? W odniesieniu do tego gestu wyciągano wiele hipotez. Jednak w tym kontekście najprawdopodobniej chodziło o modlitwę wstawienniczą oraz o udzielenie Ducha Świętego (por. [12], s. 195). Wydaje się więc, że post (i modlitwa) poprzedzające misję mają charakter przygotowawczy, w pewnym sensie oczyszczający ciało i umysł, aby nie były one obciążeniem w otwarciu się na działanie Ducha Świętego, z jednej strony, oraz przed podjęciem właściwej decyzji wobec ważnego zadania, z drugiej strony.

Podobne słowa dotyczące modlitwy i postu, jednak w innym kontekście, padają w zakończeniu opisu pierwszej wyprawy misyjnej: „Kiedy w każdym Kościele wśród modlitw i postów (*proseuksamenoī meta nēsteiōn*) ustanowili im starszych, polecili ich Panu, w którego uwierzyli” (Dz 14,23). Zbiorowa modlitwa jest dość powszechna w Dziejach Apostolskich, to jednak nieczęsto mowa jest o poście połączonym z modlitwą (Dz 13,2–3; 14,23). Dotychczas chrześcijanie musieli zaradzać nieszczęściu braku żywności – głodowi (Dz 11,27–30), teraz Kościół angażuje się w post, odmawianie sobie jedzenia – post dla celów religijnych (por. [15], s. 2). W tym konkretnym przypadku chodzi o utrwalony już ryt, który przypomina wysłanie Pawła i Barnaby w pierwszą podróż misyjną. Teraz jednak chodzi o jakiś rodzaj ordynacji, święceń kapłańskich w stopniu prezbiteratu. Ważne bowiem decyzje w Kościele były zawsze podejmowane przez modlitwę i post (por. [19], 145).

W ten to sposób Łukasz w *Dziejach Apostolskich* ukazał nową funkcję postu, a jest nią przygotowanie do podjęcia ważnych dla Kościoła decyzji, jakimi są święcenia kapłańskie i praca misyjna wysłanych apostołów. Niewątpliwie wymiar religijny, duchowy, odmawiania sobie jedzenia jest tu dominujący, jednak nie możemy zapomnieć również o wymiarze cielesnym. Nadmiar jedzenia sprawia, że człowiek robi się ospały, a podejmowanie decyzji staje się trudniejsze. Stąd mądrość Kościoła podsunęła już w I w. po Chr. myśl o podejmowaniu postu i modlitwy przed ważnymi decyzjami, aby duch był lotny, a ciało gotowe do działań. W mojej ocenie takie właśnie podejście do postu może nie było dominujące, jednak wymiar religijny opierał się na prostych zasadach funkcjonowania ludzkiego organizmu.

c. W jaki sposób należy pościć?

W kontekście dotychczasowych wypowiedzi na temat postu, w *Evangelii wg św. Mateusza* czytamy: „Kiedy pościecie (*nēsteuēte*), nie bądźcie posepni jak obłudnicy. Przybierają oni wygląd ponury, aby pokazać ludziom, że poszczą. Zaprawdę, powiadam wam: już odebrali swoją nagrodę. Ty zaś, gdy pościsz (*nēsteuōn*), namaść sobie głowę i umyj twarz, aby nie ludziom pokazać, że pościsz (*nēsteuōn*), ale Ojcu twemu, który jest w ukryciu. A Ojciec twój, który widzi w ukryciu, odda tobie” (Mt 6,16–18). Po raz pierwszy mamy do czynienia ze wskazówkami dotyczącymi praktyki pobożnościowej, jaką jest post. Jezus ukazuje dlaczego ta, skądinąd godna, praktyka nie znajduje upodobania u Boga. Nie potępia On przyjętych zwyczajem form, gestów czy sposobu zachowania się ludzi poszczących, ale podkreśla, że istotnym celem postu jest chwała Boża. Praktykowanie go w tej intencji, bez nadawania mu rozgłosu, nagradza sam Bóg (por. [6], s. 53). Jak się jednak wydaje, zachęta Jezusa do namaszczenia sobie głowy i umycia twarzy w czasie postu ma wymiar teologiczny. Praktykowane posypywanie twarzy popiołem w czasie postu w judaizmie było wyrazem męczeństwa i ofiarowania siebie, na wzór ofiarowanego przez Abrahama Izaaka (*aqedah*). Taka postawa pozostawała w sprzeczności z wiarą w Jezusa Chrystusa, Syna Bożego. Gdyby bowiem Jego wyznawcy posypywali sobie twarze popiołem, to równocześnie wskazywaliby na to, że ich wiara w Jezusa Chrystusa nie ma znaczenia i nie jest źródłem zbawienia (por. [11], s. 1–6).

Ewidentnie więc widzimy, że wskazówki dane przez Jezusa odnośnie do sposobu praktykowania postu mają nie tylko charakter ogólny, by unikać hipokryzji (por. [5], s. 703), lecz także głęboko teologiczny. Kontynuacja bowiem praktyk postów w judaizmie stawia pod znakiem zapytania wiarę w Jezusa Chrystusa. Czy jednak zachowanie higieny osobistej nie było również wyrazem zdrowego stylu życia?

d. Post jako służba Boża i praktyka pobożności

Informacje o praktyce postu jako wyrazu pobożności mają swoje szczególne miejsce w dokumentach należących do tradycji, która łączy Łukasza i Pawła.

1. Postawa Anny

Anna była wdową, „liczyła już osiemdziesiąty czwarty rok życia. Nie rozstawiała się ze świątynią, służąc Bogu w postach i modlitwach (*nēsteiais kai deēsesin latreuoussa*) dniem i nocą” (Łk 2,37). Religijną wartość modlitwy i postu Anny Łukasz opisuje czasownikiem *latreuō*. W dziele Łukasza oznacza on zawsze służbę Bożą, która w Starym Testamencie zwykle miała charakter kultyczny. Ponieważ wdowa nie miała możliwości składania ofiar całopalnych i innych, dlatego składała Mu ofiarę ze swojego postu i modlitwy (por. [14], s. 191). Świątynia, religijne centrum ludu Bożego, jest więc miejscem jej postu i modlitwy, reprezentującym żydowską pobożność. Anna, która nie opuszcza Świątyni i wielbi Boga w dzień i w nocy, w postach i modlitwach, jest zwiastunem Kościoła jerozolimskiego, który oddaje się postom i modlitwom oraz codziennemu uczęszczaniu do Świątyni, na wzór Jezusa (Dz 2,42.46) (por. [4], 472; [20], 51).

2. Postawa faryzeusza

Prawdę o tym, że post należał do tradycyjnych elementów pobożności izraelskiej, zawierają słowa modlącego się faryzeusza: „Zachowuję post dwa razy w tygodniu (*nēsteuō dis tou sabbatou*), daję dziesięcinę ze wszystkiego, co nabywam” (Łk 18,12). Faryzeusz wylicza akty religijne, które był w stanie wykonać – post i dziesięcinę. W obu tych działaniach wykracza on poza to, co było wymagane. W odniesieniu do Tory – post był wymagany tylko w Dniu Pojednania (Kpł 16,29–34; 23,27–32, Lb 29,7–11). Do I w. przed Chr. jednak Purim i inne święta narodowe obejmowały post. Co więcej, post był postrzegany jako cnotliwy, chwalebny czyn pokutny, żałobny, wyrażający skruchę. Był on także przygotowaniem do służby, do obcowania z Bogiem. Faryzeusz pości dwa razy w tygodniu, najprawdopodobniej w poniedziałek i czwartek, odzwierciedlając w ten sposób praktykę pobożności jego grupy, a nie jedynie indywidualną postawę (por. [3], s. 110). Musimy zatem pamiętać, że post w tym przypadku jest przedstawiany jako dowód duchowej kondycji człowieka, a nie jako działanie, które daje określony rezultat lub wyraża oczekiwanie określonej odpowiedzi od Boga (por. [13], s. 3).

3. Postawa Pawła

Post jako jeden z elementów osobistej pobożności wymienia również Paweł: „Okazujemy się sługami Boga przez wszystko: [...] w chłostach, więzie-

niach, podczas rozruchów, w trudach, nocnych czuwaniach i w postach (*en nēsteiais*) [...]” (2Kor 6,4–5). Jak się wydaje, w tej wypowiedzi post, obok trudów i nocnych czuwań, wyraża cierpienie, jakie Paweł podejmował w czasie realizacji swojej misji (por. [2], s. 431). Być może chodziło wprost o zaniebdywanie posiłków, aby zyskać więcej czasu na działalność pasterską (por. [19], s. 553). W podobnym tonie utrzymana jest wypowiedź Apostoła na temat jego doświadczeń: „[...] w pracy i umęczeniu, często na czuwaniu, w głodzie i pragnieniu, w licznych postach (*en nēsteiais pollakis*), w zimnie i nagości [...]” (2Kor 11,27). Głód, pragnienie i liczne posty mogły być aluzją do dobrowolnej rezygnacji przez Pawła z utrzymania przez wspólnotę, której głosił Ewangelię, możliwe jednak, że jest to jedynie ogólne stwierdzenie (por. [10], s. 321).

Post jako postawa pobożności wyznawców judaizmu odzwierciedlona została w czynach Anny i anonimowego faryzeusza. W przypadku Pawła chodziło raczej o „konieczny” post, który wynikał bardziej z braku czasu na solidny posiłek w czasie działalności misyjnej, niż ze względów pobożnościowych. W takim więc przypadku post nie byłby wyrazem zdrowego stylu życia.

e. Post jako okres

Pisząc na temat podróży Pawła do Rzymu, Łukasz w drugim tomie swojego dzieła stwierdza: „Upłynęło już wiele czasu i żegluga stała się niebezpieczna, dlatego że minął już post (*tēn nēsteian ēdē parelēluthenai*)” (Dz 27,9). O jaki post chodzi? Z pewnością nie ma tu mowy o jakimś szczególnym poście dla chrześcijaństwa. Raczej mają rację ci, którzy uważają, że Łukasz miał tu na myśli post w Dniu Przebłagania (*Jom Kippur*), znany z Księgi Kapłańskiej (Kpł 16,29–31), który był obchodzony 10 dnia miesiąca Tiszri, czyli pod koniec października. Wtedy bowiem wraz z nadchodzącą zimą żegluga stawała się bardziej niebezpieczna. Ustawiała całkowicie 10 października, a pomiędzy 15 września a 10 października była uznawana za niebezpieczną (por. [8], s. 302). Trudno w tym kontekście doszukiwać się zdrowego stylu życia w poście przepisany na Dzień Pojednania.

Podsumowanie

Opisany czterdziestodniowy post Jezusa (Mt 4,2) nie był tylko wprowadzeniem do pierwszej pokusy, jakiej został poddany przez szatana, lecz również był przygotowaniem do Jego publicznej działalności. W tym sensie post miał uwolnić jego ludzkie ciało i ludzki umysł od nadmiernego ciężaru, aby Jego działalność kierowana była właściwie podejmowanymi decyzjami. Polemika wokół postów, które podejmowali uczniowie Jana i uczniowie faryzeuszów (Mt 9,14–15; Mk 2,18–20; Łk 5,33–35), nie wskazuje wprost na post w wymiarze zdrowego stylu życia. Jeśli jednak przyjmiemy, że stwier-

dzenie „kiedy «pana młodego» nie będzie z nimi” wskazuje na czas pomiędzy śmiercią a zmartwychwstaniem Chrystusa, to możemy uznać, że była to ta szczególna postawa przed kluczowym dla historii zbawienia – w ogólności – i historii wierzących w Chrystusa – w szczególności – wydarzeniem. Postawa, która również pozwalała oczyścić ciało i umysł od nadmiernych ciężarów, jakimi mogły być nadmierne jedzenie i troska o rzeczy doczesne. W zaleceniach dotyczących sposobu podejmowania postu (Mt 6,16–18), Jezus wskazuje na odrzucenie powszechnej wówczas praktyki posypywania sobie twarzy popiołem, a przez to nawiązanie do ofiary Izaaka (*aqedah*), albowiem chrześcijanin winien widzieć źródło zbawienia w osobie Jezusa Chrystusa, a nie poza Nim. Wczytując się we wzmianki o podejmowanym poście przez Annę (Łk 2,37) i anonimowego faryzeusza (Łk 18,12), a także w odwołanie się Pawła do postu przepisanego na Dzień Pojednania (Dz 27,9), zauważamy, że chodziło o ugruntowane już w judaizmie praktyki, które miały oczyścić człowieka i wraz z modlitwą uczynić go godnym stanięcia przed Bogiem. Taki był ich wymiar religijny. Jeśli jednak spojrzymy na nie z punktu widzenia zdrowego stylu życia, to możemy śmiało wnioskować, że poszczenie przed spotkaniem z Bogiem miało również wymiar uzdrawiający dla ciała, które obciążone skutkami nadmiernego jedzenia, traciło świeżość i jasność myślenia. Ten wymiar postu jest również doskonale widoczny w opisach Dziejów Apostolskich, w których mowa o podejmowaniu postu i modlitwy przed nałożeniem rąk na wysłanników (Dz 13,2–3) bądź na święconych kapłanów (Dz 14,23). Skoro przed ważnymi decyzjami Kościół zawsze podejmował post, to z jednej strony czynił to przede wszystkim z pobudek religijnych, z drugiej jednak – w wymiarze ludzkim – chciał uwolnić ciało od nadmiernego ciężaru, który mógł utrudnić lub wręcz uniemożliwić podjęcie właściwej decyzji.

2. Katechizm Kościoła Katolickiego na temat postu

Katechizm Kościoła Katolickiego ogłoszony Konstytucją Apostolską *Fidei depositum* przez Jana Pawła II w dniu 11 października 1992 r. wielokrotnie wypowiada się na temat postu. Szczególnie jednak interesująca wydaje się wypowiedź na temat piątego przykazania kościelnego: „Piąte przykazanie («Posty nakazane zachowywać») wyznacza okresy ascezy i pokuty, które przygotowują nas do uroczystości liturgicznych; przyczyniają się one do opanowywania naszych popędów i do wolności serca” (KKK 2043). W oczy rzucają się trzy efekty działania „postów nakazanych”: a) wyznaczenie okresów ascezy i pokuty (Adwent, Wielki Post); b) przygotowanie do uroczystości religijnych (Środa Popielcowa, Wielki Piątek); c) przyczyniają się do opanowywania naszych popędów i do wolności serca (wszystkie piątki roku).

Wymiar religijny jest aż nadto oczywisty. Zastanówmy się nad ich nieco innym wymiarem.

Wyznaczenie okresów Adwentu i Wielkiego Postu (ok. 65 dni w roku), z punktu widzenia dietetycznego, ma na celu ograniczenie spożywania dań/mięs składających się z tłuszczu nasyconych.

Przygotowanie do Świąt Wielkanocnych przez post ścisły (trzy posiłki, w tym jeden do syta), w Środę Popielcową i w Wielki Piątek, to nic innego jak przegłodzenie organizmu w celu oczyszczenia go z nadmiaru złogów i toksyn.

Wstrzemięźliwość od pokarmów mięsnych, z wyjątkiem mięsa ryb, w każdy piątek (ok. 50 dni w roku) ma na celu nie tylko opanowywanie popędów i zapewnienie wolności serca. Dieta niezawierająca tłustych potraw i tłuszczu nasyconych, a opierająca się na rybach i tłuszczach Omega 3, 6 i 9, to dość popularna współcześnie dieta. Jak widać, została ona wynaleziona znacznie wcześniej, niż by się wydawało. Zgodnie z zaleceniami piątego przykazania kościelnego, raz w tygodniu należało unikać pokarmów mięsnych, a dość popularnymi, również współcześnie, piątkowymi daniami są ryby wzbogacone surówkami warzywnymi.

Podsumowanie

Wiele razy wspominaliśmy, że wymiar religijny postu w ujęciu *Katechizmu Kościoła Katolickiego* jest oczywisty. Jeśli jednak spojrzymy na ilość dni postnych, w sensie ścisłym i sensie wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych, to ich suma w ciągu roku wynosi przynajmniej 90 dni (nie licząc Adwentu). Zatem chodziłoby średnio o jeden dzień diety na trzy bez wstrzemięźliwości. Wydaje się to całkiem niezłym rezultatem pod względem zachowania zdrowego stylu życia.

Bibliografia

- [1] Allen W.L., *Matthew 4:1-11 – the Devil at the crossroads*, „Review & Expositor” 1992, 89/4, ss. 529–533.
- [2] Dąbrowski E., *Listy do Koryntian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Pallottinum, Poznań 1965.
- [3] Friedrichsen T.A., *The Temple, a Pharisee, a Tax Collector, and the Kingdom of God. Rereading a Jesus Parable (Luke 18:10-14a)*, „Journal of Biblical Literature” 2005, 124/1, ss. 89–119.
- [4] García Serrano A., *Anna’s Characterization in Luke 2:36-38. A Case of Conceptual Allusion?*, „The Catholic Biblical Quarterly” 2014, 76/3, ss. 464–480.

-
- [5] Grindheim S., *Fasting That is Pleasing to the Lord. A NT Theology of Fasting*, „Journal of the Evangelical Theological Society” 2015, 58/4, ss. 697–707.
- [6] Homerski J., *Ewangelia według św. Mateusza. Tłumaczenie, wstęp i komentarz*, RW KUL, Lublin 1995.
- [7] Kammler H.-Ch., *Sohn Gottes und Kreuz. Die Versuchungsgeschichte Mt 4,1–11 im Kontext des Matthäusevangeliums*, „Zeitschrift für Theologie und Kirche” 2003, 100/2, ss. 163–186.
- [8] Keener C.S., *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu* (tłum. Z. Kościuk; pol. red. nauk. K. Bardski i W. Chrostowski), Vocatio, Warszawa 2000.
- [9] Langkammer H., *Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. Nowy Testament. Ewangelia wg św. Mateusza, Ewangelia wg św. Marka*, Pallottinum, Poznań 2014.
- [10] Langkammer H., *Pierwszy List do Koryntian*, [w:] *Komentarz teologiczno-pastoralny wszystkich listów św. Pawła Apostoła z okazji Roku Świętego Pawła*, t. 1: *Wielkie Listy św. Pawła*, Atla 2; Legnica 2009.
- [11] Levine É., *The Theology of Fast Day Cosmetics (Mt 6:16–18)*, „Journal of Ritual Studies” 1999, 13/1, ss. 1–6.
- [12] Martini C.M., *Atti degli Apostoli*, ed. Paoline, Milano 1986.
- [13] Mathews S.H., Van Eck E., *Fasting, Justification, and Self-Righteousness in Luke 18:9-14. A Social-Scientific Interpretation as Response to Friedrichsen*, „Hervormde Theologiese Studies” 2013, 69/1, ss. 1–9.
- [14] Mickiewicz F., *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz (NKB NT III.1)*, Wyd. św. Pawła, Częstochowa 2011.
- [15] Mutavhatsindi M.A., *The Preliminary Urban Missionary Outreach of the Apostle Paul as Referred to in Acts 13–14*, „Verbum et Ecclesia” 2017, 38/1, ss. 1–10.
- [16] Radermakers J., *Lettura pastorale del Vangelo di Marco*, EDB, Bologna 1987.
- [17] Roets J., *The victory of Christ over the tempter as help to the believers' fight against sin. A reflection on Matthew 4:1–11*, „Mid-America Journal of Theology” 2011, 22, ss. 107–127.
- [18] Söding Th., *Der Gehorsam des Gottessohnes: zur Christologie der mathäischen Versuchungserzählung (4,1–11)*, [w:] *Jesus Christus als die Mitte der Schrift: Studien zur Hermeneutik des Evangeliums*, red. Ch. Landmesser, H.-J. Eckstein, H. Lichtenberger, Walter de Gruyter, Berlin 1997, ss. 711–750.
- [19] Stasiak S., *Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. Nowy Testament. Dzieje Apostolskie, List do Rzymian, 1–2 List do Koryntian, List do Galatów*, Pallottinum, Poznań 2014.

[20] Thurston B.B., *Who was Anna? Luke 2:36–38*, „Perspectives in Religious Studies” 2001, 28/1, ss. 47–55.

Is the biblical fast also a presentation of healthy lifestyle

Summary: Jesus, fasting in the desert, fasts for forty days and nights, and expects of his followers to keep their joy during fasting. A special moment for them will be the time when “bridegroom” – Jesus will not be with them. In the Church of the first centuries, the practice of fasting became a specific tool for preparing decisions important for the Church. Behind this attitude of a Christian marked by fasting, he has become a desire to gain clarity of mind and heart that characterizes a mature and ready-to-serve community, and therefore a healthy, responsible and full of wisdom lifestyle.

Keywords: New Testament, Catholic Church, fasting, diet, lifestyle.